

ՀՀ ԿԳՄՄՆ

«ԵՐԵՎԱՆԻ ԼԵՈՅԻ ԱՆՎԱՆ Հ. 65 ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ» ՊՈԱԿ

ՀԱՆՐԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՇՐԱԳՐԵՐ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅԱՆ՝ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍԱՎՈՐՄԱՆ
ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄՆԵՐ

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեման՝ «Քրիստոնեության մուտքը և դրա տարածման նախադրյալները»

Մասնակցի անուն, ազգանունը՝ Սարգսյան Սիրվարդ

Դպրոցը՝ Արարատ գյուղի Վազգեն Սարգսյանի անվան համար 1
միջնակարգ դպրոց

Դասավանդած առարկան՝ Պատմություն

Արարատ 2022թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
§ Քրիստոնեության մուտքը և դրա տարածման նախադրյալները.....	4
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	15
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	16

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը՝ Մեր օրերում աշխարհը մոռացել է Քրիստոնեության և հոգևորի մասին: Այսուհետ շատ կարևոր է սովորեցնել ապագա սերունդին, քրիստոնեության մուտքի և տարածման նախադրյալները, որոնք աշակերտների մոտ կառաջացնեն հավատ և սեր աստծու նկատմամբ: Այս թեմայի ուսուցումը շատ կարևոր է հայկական դպրոցներում:

Համարվելով քրիստոնեությունը ընդունած առաջին երկիր պարտավոր ենք դպրոցներում ուսուցանել քրիստոնեության մուտքը և դրա տարածման նախադրյալները:

Քրիստոնեությունը հայոց պարմության մեջ եղել է առանձաբային մի շրջան, որի շնորհիվ մեր երկիրը անկախություն է ձեռք բերել: Հայաստանը որպես միակ երկիր, որը ընդունել է քրիստոնեությունը դարձել է եզակին և անկախ է եղել օտար հավատքից:

Հետազոտության նպատակը՝ Ուսումնասիրել քրիստոնեության մուտքը և դրա տարածման նախադրյալները:

Հետազոտության խնդիրները՝

- Մանրամասնել պատմության մեջ քրիստոնեության մուտքը,
- Ներկայացնել Քրիստոնեության տարածման նախադրյալները,
- Մշակել թեմայի ուսուցման արդյունավետ ռազմավարություն:

Հետազոտության մեթոդները՝ Աշխատանքը շարադրելիս կիրառվել են ինչպես ընդհանուր մեթոդները՝ դիալեկտիկական, տրամաբանական, քննադատական, վերլուծական, այնպես էլ հատուկ մեթոդները, ինչպիսիք են՝ մանկավարժական, համակարգակառուցվածքային, հոգեբանական և սոցիոլոգիայի մեթոդները:

Գլուխ 1 Քրիստոնեության մուտքը

Հայաստանում քրիստոնեությունը հռչակվել է որպես պետական կրոն 301 թվականին: Այդ գործում կարևոր դեր է խաղացել Գրիգոր Լուսավորիչը, որը հետագայում դարձավ հայ առաջին կաթողիկոսը (326-330), և Տրդատ 3 Մեծը (287-330), որը մինչ իր քրիստոնեություն ընդունելը համարվում էր քրիստոնյաների մահացու թշնամին:

Համաձայն 5-րդ դարի հայ պատմիչների, 287 թվականին Տրդատ 3 թագավորը ժամանում է Հայաստան, իր հոր գահը հետ վերցնելու նպատակով: Երիզ տեղանքում նա հեթանոս Անահիտ աստվածուհու տաճարում զոհաբերություն է անում: Նրա շրջապատից Գրիգորը, որն արդեն քրիստոնեություն էր ընդունել, հրաժարվում է զոհ մատուցել հեթանոս աստվածուհուն: Տրդատը միաժամանակ տեղեկացվում է, որ Գրիգորը, իր հորը, Խոսրով թագավորին սպանողի որդին է: Գրիգորին բանտարկում են Արտաշատի գնդանում, որը նախատեսված էր մահապարտների համար: Ավելի ուշ Տրդատը մի քանի հրաման է արձակում, մահվան դատապարտել ծպտյալ քրիստոնյաներին և ձերբակալել նոր հավատն ընդունածներին, բռնագրավելով նրանց ունեցվածքը:

Հայաստանում քրիստոնեության ընդունման հետ կապված է սբ. Հռիփսիմեի և նրա կույսերի մահը: Ըստ ավանդույթի, քրիստոնեություն ընդունած աղջիկները, որոնք ծննդով Հռոմից էին, Դիոկլետիանոս կայսեր հետապնդումներից փախչում են արևելք: Նրանք ապաստան են գտնում Հայաստանի մայրաքաղաք Վաղարշապատից ոչ հեռու մի տեղանքում:

Տրդատ թագավորը, գերված կույս Հռիփսիմեի գեղեցկությամբ, ցանկանում է նրան կնության առնել, բայց հանդիպելով դիմադրության նրա կողմից և մերժվելով, հրամայում է տաժանակիր մահվան դատապարտել Հռիփսիմեին և նրա ընկերուհիներին: Սակայն նրանցից մեկին, Նունեին, հաջողվում է փախչել Վրաստան և քրիստոնեություն քարոզել այնտեղ: Իր ծավալած գործունեության համար նա հետագայում դասվում է սրբերի շարքը, որպես սբ. Նինո:

Հռիփսիմեականների մահապատիժը մեծ ազդեցություն է թողնում թագավորի վրա և նա ծանր հիվանդանում է: Տրդատի քույրը բազմիցս տեսնում է երագում, որ իր եղբորը բուժում է Գրիգորը, որը գտնվում էր մահապարտների բանտազնանում:

Թագավորին բժշկելու համար նա ազատ է արձակվում և հողին է հանձնում Հոփսիսիմեականների սուրբ մասունքները: 66 օրյա քրիստոնեության քարոզից հետո նա լրիվ բուժում է Տրդատին:

Ապաքինվելուց հետո թագավորը կնքվում է Գրիգոր Լուսավորչի կողմից և հայտարարում է քրիստոնեությունը Հայաստանի պետական կրոն: Նա ուժ և եռանդ չի խնայում Հայաստանում քրիստոնեության վերածննդի և տարածման համար: Իսկ որպեսզի հեթանոսական ավանդույթներն այլևս չլինեն, Տրդատը Գրիգոր Լուսավորչի հետ միասին, ոչնչացրեց հեթանոսական տաճարները, նրանց փոխարեն կառուցելով քրիստոնեական եկեղեցիներ: 345 թվականին Աշտիշատում բացվում է առաջին Հայ Ազգային-եկեղեցական Խորհուրդ, որի ժամանակ որոշվում է երկրի տարբեր շրջաններում բացել որբատներ, ծերանոցներ, ինչպես նաև հիմնադրել եկեղեցիներ և դրանց կից բացել դպրոցներ: Խորհուրդը նաև արգելք է մտցնում հեթանոսական թաղման արարողությանը, քանի որ քրիստոնյաները հավատում էին անրդշիրիմյան կյանքին:

Գլուխ 2 Քրիստոնեության տարածման նախադրյալները

Քրիստոնեության սկզբնավորումն ու տարածումը Հայաստանում գիտական մեծ կարևորություն ներկայացնող պատմամշակութային իրողություն է ոչ միայն մեզ, այլ նաև մյուս քրիստոնյա ժողովուրդների համար, որոնք այժմ իրենց որոշակի հետաքրքրությունն ու շահագրգռություններն ունեն: Կատարյալի որոնման հարցում, ինչպես և նոր կրոնի ընտրության մեջ հայերս նախապատվությունը սկզբից ևեթ տվեցինք այդ նորին ու առաջիններից մեկը եղանք: Մեր հնագույն ժայռագրերում և առասպելաբանության մեջ արևի նշանը նույնացվում էր հավերժության խորհրդանիշ Խաչի նշանի հետ, որի կրող նոր աստվածությունը՝ Հիսուսը, ընկալվեց իբրև Փրկիչ, ում հավատացինք աներկբայորեն: Նրա երկինք փոխվելուց հետո առաջին քարոզիչները հասան մեր երկրի հարավային գավառները և թափանցեցին Հայաստան՝ սկսելով տարածել նրա ուսմունքը: Դա իրականացվեց երկու ուղղությամբ՝ 1. Միջերկրական ծովի հարավարևելյան մասով դեպի Փոքր Ասիա և Հունաստան, մյուսը՝ 2. Կապադովկիայով դեպի Հայաստանի հարավային նահանգներ: Սկզբում Թադեոս, իսկ քիչ ուշ Բարդուղիմեոս առաքյալները Սուրբ լեռանը հարող վայրերում իրականացրին դա, նահատակվեցին և իրենց մասունքները խառնեցին Հայոց հողին: Նորօրյա հետազոտողներից Թ. Փոսթաճեանն այն կարծիքին է, որ «Հայ և օտար պատմիչներու կողմէ վկայուած է այս գոյգ առաքեալներուն Հայաստանի մէջ քարոզութիւնները, ինչպէս նաև աւանդութեանց համաձայն անոնց կատարած գործերը ամէն ալ գերեզմանները մինչև այժմ գոյութիւն ունին Հայաստանին մէջ, և մեր Եկեղեցին արդար իրաւամբ անուանած է զիրենք «Առաջին Լուսաւորիչք Հայոց»¹:

Ըստ Մ. Օրմանյանի՝ մեր երկիր հասած Թադեոսը Ղեբեոս անվանվածն է եղել՝ տասներկուսից մեկը և ոչ յոթանասնից մեկը, ինչպես կարծում է Պատմահայրը: Վերջինիս գործունեությունը կապված է՝

1. Եդեսիայի Աբգար թագավորի գահակալության շրջանի հետ, որին Մ. Խորենացին հայոց թագավոր է համարում: Նրանից Սանատրուկը 91թ. ստացել է «Եդեսիո թագավոր» տիտղոսը և ինքը ևս կոչվել Աբգար: Պատմահայրը Եդեսիայի հիմնադիրն է համարում Ավգարին, որը

¹ Տես՝ Թ. Փոսթաճեան, Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ միւսները, Լուս Անճելես, 2022, էջ 144:

Մծբինից այստեղ տեղափոխեց կուռքերի արձանները: Նա այդ արեց Հռոմի դեմ ապստամբելու համար: Մ. Խորենացին խոստովանում է նաև, որ իր պատմելիքն այս անձանց և պատմաշրջանի մասին չի համապատասխանում պատմության կարգին, այսինքն՝ պատմական փաստերը որոշ չափով հակասական են:

2. Ըստ ավանդության՝ Աբգարի քրոջ որդի Սանատրուկի դարձի ու զոջման, ինչպես և նրա դուստր Սանդուխտի սրբացման փաստի հետ:

Այս դեպքում մի կողմից պատմական շրջադարձային իրադարձությունների հետ, որոնք արտացոլված են նախ Լաբուրնիայի և ապա Եվսեբիոսի Երկերում, մյուս դեպքում՝ ազգային ավանդությունների հաղորդած տեղեկությունների հետ, որոնք փաստացի լրացնում են իրար:

Աբգարի և Սանդուխտի դարձի պատմությունները թեև միասին են հանդես գալիս, բայց առանձին ստեղծագործություններ են:

Հայոց մեջ քրիստոնեության տարածումը կապված է Աբգարի թղթի հետ: Այն, ըստ ավանդության, Փիլիպոսն ու Անդրեասը ներկայացնում են Հիսուսին, իսկ Թովմասը Տիրոջ հանձնարարությամբ գրում է պատասխանը: Ըստ Աբգարի պահանջի՝ նամակատարը՝ Հովհաննեսը, որ պատկերահան էր, պետք է կատարեր Հիսուսի դիմապատկերը և բերեր, եթե նա չհամաձայներ գալ Եդեսիա: Հիսուսը չի կարողանում գալ և իր պատկերը նկարել փորձող նամակաբերին է տալիս ցանկալի դաստառակը՝ դնելով այն դեմքին ու հրաշալի պատկերը տպված վիճակում հանձնելով նրան: Առաջինը մեզանում Աբգարն է հավատում Տիրոջը. «լցեալ անպատմելի խնդութեամբ», երբ իր նամակատարը հանձնում է նրան անձեռակերտ նկարը: Քիչ ավելի ուշ Եդեսիա է գալիս Թադեոսը՝ Թովմաս առաքյալի հանձնարարությամբ: Այդ փաստը հաստատում են ինչպես վաղ շրջանի, այնպես էլ հետագա շատ պատմիչներ: Նա սկզբում հանգրվանում է Տուբիա Բագրատունու տանը: Նախ այս ընեանիքի մարդիկ են հավատում Քրիստոսին, իսկ հետո քարոզիչը սկսում է բազում սքանչելիքներ անել քաղաքում, որի շնորհիվ նրա համվաբը տարածվում է մահնուր: Այս մասին լսում է Աբգարը և հասկանում, որ դա սպասված մարդն է ու կանչում է իր մոտ. «Եւ լուեալ թագաւորին Աբգարու զսրբոյ առաքելոյն Թադեոսէ, կարծելով իմացաւ, թէ նա է, որ առաքեցաւ ի Քրիստոսէ»:

Ասորեական վարք-վկայաբանությունները խոսում են Ադդայի մասին: Դա իր արտացոլումն է գտել «Ադդայի վարդապետությունը» երկում, ըստ որի՝ քարոզելու համար Եդեսիա է գալիս հիշյալ առաքյալը: Այս մասին իմանում է Ադիաբենեի Ներսե թագավորը և նամակով դիմում է Աբգարին՝ խնդրելով վերջինիս իր մոտ ուղարկել քարոզելու: Աբգարն ուղարկում է նրան, իսկ առաքյալն իր փոխարեն թողնում է Ազգային: Այդ առաքյալն էլ դառնում է միջազգետքյան մի շարք ժողովուրդների, այդ թվում և հայերի քարոզիչը:

Թադեոսի մասին վկայաբանության մեջ նա բուժում է Աբգարին, և բազում եդեսիացիներ ևս հավատում են ու արքայի հետ արժանանում մկրտվելու բախտին: Թադեոսի պահանջով փակվում են մեհյանները, տեղում Ս. Աստվածածին եկեղեցին է կառուցվում, և Աբգարը դնել է տալիս Հիսուսի պատկերը: Բարձրադիր բլրի վրա ամրացված էր ոսկեգարդ տախտակ՝ հետևյալ գրությամբ, «Քրիստոս Աստուած, որ ի քեզ յուսայ՝ ո՛չ վրիպի ի յուսոյն»: Առաքյալը բժշկում է նաև «զԱբդիու՝ որդի Աբգարայ ի չար ցաւոց»: Եդեսիայում Թադեոսն ավարտելով իր գործը՝ մեկնում է Սանատրուկի մոտ, որը Աբգարի քրոջ որդին էր: Արտազ գավառի Շավարշան ավանի ամառային իր ապարանքում էր արքան, երբ առաքյալն սկսում է քարոզել, և Սանատրուկը հավատում է ու մկրտվում: Հավատում են շատ նախարարներ, Սանատրուկի դուստրը և այլ մարդիկ: «Յորժամ եկեալ դուստր թագաւորին, որում անուն էր Սանդուխտ, որ էր ի տիոց տղայ, գեղեցիկ տեալեամբ և վայելուչ երեսօք...,-նշվում է վկայաբանության մեջ, ու Թադեոսը,- ոչ թողոյր զնա գտիւ և զգիշեր և այնպէս միացեալ բեւեռեր ի սերն Քրիստոսի՝ Աստծոյ մերոյ»: Առաքյալի և օրիորդի սերը, որ երկնային զգացմունքի դրսևորում էր, զնալով առավել խորանում է: Սանդուխտն ամբողջովին նվիրվում է Տիրոջը, և երկնային գորություն է իջնում նրա վրա: Իսկ առաքյալին Տերը խրախուսում է. «Եւ երեւեցեալ փրկչին ասէ. «Պինդ կաց Թադեոս, զի ես ընդ քեզ եմ»:

Սանատրուկը, սակայն, վախենալով կրկին հեթանոսացած իշխաններից, հրաժարվում է քրիստոնեությունից և հալածանք սկսում քրիստոնյաների դեմ: Իմանալով դստեր հավատքի մեջ անսասան լինելու մասին՝ փորձում է նրան հեռացնել քրիստոնեությունից, ամուսնացնել ու նրա համար երկրային երժանկություն ապահովել: Սակայն ապագա սրբուհին իրեն արդեն նվիրել էր

երկնային արքայությանը և չի զիջում հոր թախանձանքներին: Հայրը ասում է «Մօ՛տ եկ, դուստր ի՛մ,- աղջիկը չի նայում հոր կողմը: Հայրն ասում է, - Ուրացա՞ր զիս և սիրեցե՞ր մուրեցուցիչն»: Սանդուխտը չի ուզում լսել հորը: Իսկ արքան սաստիկ բարկացած ասում է, «Եթե ոչ դառնաս յամառ մտաց քոյ... չար մահուամբ կորուստի զքեզ և զնա»: Դրան հետևում են դաժան բանտարկություն և հաշվեհարդար երկուսի համար: Սանատրուկը հարցնում է. «Դու՞ ես Թադեոս, և ասե՛ ես եմ, և ասե՛. «Ձիարդ գողացար զմիտս չքնաղ կուսին՝ դասերն իմոյ, եւ գրաւեցեր զնա ի քեզ... արարեր զնա որպէս զմի յաղքատաց»: Վերջինս պատասխանում է, թե ինքը նրան փրկել է կռամուղիներից ու նրա միտքը գամել է Հիսուսի անվանը: Սանատրուկը ֆիզիկական տանջանքների է ենթարկում երկուսին էլ, և դրանով ցույց են տրվում ա) բռնացողների դաժանությունը և բ) երկնային թագավորության նվիրյալների տոկունությունը: Նրանց պայքարն ուղեկցվում է կտտանքներին ի պատասխան դրսևորվող համառ դիմադրությամբ: Դա մարմինը ուրանալու, ցավերը արհամարհելու մի ոգեկեղեք ընթացք է, որին միջամտում են Աստված և նրա հրեշտակները: Այդ հրաշք հենց ապահովում է սրբուհուն, որ նա երկնային թագավորության ամենաբարձր տեղում հանգրվանելու ոժիրավունք վաստակի: Իրենց հետևած քրիստոնյաներին քարոզիչները և վկաները պաշտպանում են ու քաջալերում, որ նրանք չընճվեն, չզիջեն և երկնային թագավորությունից չզրկվեն: Վրա է հասնում նահատակության պահը, երբ վկայուհին ասում է. «Յիշեա՛ զաղախին քո, Տէ՛ր: Եվ նույն ժամոյն պատանի ոմն եհար զկուրծս երանելոյ կուսին»: Տարածվում է նրա մարմնի բույրը, և պայծառ լույս է ծագում նահատակի վրա: Թադեոսը նրա մարմինը թաքցնում է անհայտ մի տեղ ու աներևույթ դարձնում շրջակայքը: Խղճալով Ջեմենտ անունով մի նորադարձի՝ նա կենդանացնում է սրան: Նահատակվում է նաև առաքյալը, ու նրա մարմինն էլ փակվում է ժայռի մեջ (նախաքրիստոնեական աշխարհատեսության մեջ սա հերոսի՝ քարանձավի կամ ժայռի մեջ արգելափակվելու մոտիվի դրսևորում է): Հետևում է նահատակների գերեզմանների սրբացումը: Մասունքներն աստիճանաբար գտնվում են, պաշտամունքի ու սրբացման արժանանում:

Ըստ գործողությունների՝ Աբգարի, Թադեոսի և Սանդուխտի մասին վարքավկայաբանությունները պարունակում են հետևյալ կառուցվածքային դրվագները.

1. Աբգարի թուղթը և դարձի գալը (այդ ժամանակից սկսվում է նաև սուրբ մասունքների ձեռքբերումը):
2. Աբգարի մերձավոր շրջապատի և քեռորդի Սանատրուկի դարձը.
3. Սանդուխտի դարձը:
4. Սանատրուկի գղջումը, հալածանքները քրիստոնեության դեմ, իր դստեր և Թադեոսի նահատակությունը:
5. Սրբերի գերեզմանների հրաշքով հայտնաբերվելը և մասունքների տարածումն ու նրանց տեղում վկայարանների կառուցումը:

Մովսես Խորենացին, հենվելով Լաբուրնայի (նաև՝ Ղերուբնա, Լաբուբնիա), Եվս. Կեսարացու, Բարդաճանի, Հովս. Փլավիոսի և այլոց տեղեկությունների վրա, բերում է մի շարք նոր տվյալներ այդ մասին ու նաև Հիսուսին ուղղված Աբգարի թուղթը: Ըստ ավանդության՝ մեզանում առաջին հավատացյալները եղել են Եդեսիայի հայկական իշխանության և այն ժամանակվա Մեծ Հայքի թագավորներ Աբգար 5-րդն ու նրա քրոջ որդի Սանատրուկը: Իրենց քարոզների, գործած հրաշքների և նահատակության արդյունքում նրանք սրբերի գերեզմանների վրա Արտազ գավառում կառուցվում են առաջին մատուռները: Այստեղ արդեն կարելի է խոսել և նախքան Գր. Լուսավորիչը գոյություն ունեցած Հայոց եկեղեցու և հայ հայրապետների փաստական գոյության ու գործունեության մասին: Հիշատակվում են ազգությամբ հրեա Զաքարիան (68-72) և հետագա հայ՝ Ջեմենտոս (72-76), Ատրներսեհ (76-92), Մուշե (93-123), Շահե (125-150) և այլ հայրապետներ: Մովսես Խորենացին, Փավստոս Բուզանդը, հույն, հռոմեացի, ասորի ժամանակագիրները հաստատում են այս իրադարյությունների փաստական ճշմարտացիությունը: Ավելին, Ն. Մանանդյանը պնդում է, որ Հայոց Սանատրուկ արքան գործել է 1-ին դարի վերջին, երբ նվաճել է Եդեսիան՝ գահակալելով 75-110 թթ. Տրայանոս կայսեր օրոք և ոչ ավելի ուշ: Այս հերոսների ու սրբերի անուններով, նրանց նահատակության թեմաներով ինչպես Միջնադարում, այնպես էլ ավելի ուշ գրվել են բարձրարվեստ ստեղծագործություններ, որոնցից մեկն էլ Ղևոնդ Ալիշանի « Շուշան Շաւարշան» պոեմն է՝ նվիրված Ս. Սանդուխտի կյանքի և նահատակության հուզիչ պատմությանը: Նվիրյալ այս անձինք դրել են Հայոց Առաքելական Ս. Եկեղեցու հիմքը՝ նախադրյալներ ստեղծելով Գրիգոր Լուսավորչի և Տրդատ Մեծի հետագա գործունեության համար:

Հերոսների իրական-պատմական ու նրանց գործերի վավերական լինելու խնդիրներն աղբյուրներում կասկածի տեղիք չեն տալիս՝ բացի որոշ մասնակի տարաձայնություններից: Առաքելականության հարցում, ինչպես Թ. Փոսթաճեանն է նշում. «Նոյնիսկ Հռովմ իր Եկեղեցու Առաքելականութիւնը ապացուցելու համար չունի աւելի տուեալներ, քան ան տուեալները գորս ունի Հայոց Եկեղեցին»²:

Սկզբնաղբյուրների ընդգրկման տարածառամանակային և օգտագործված ժանրային ձևի ու բովանդակության, այսինքն՝ երկի գեղարվեստականության հարցերն (ժանր, տեքստ, հորինման ժամանակ և այլն) առաջնային են: Այո՛, ակամա ծագում է պատմական անձնավորությունների իրական լինել-չլինելու և վարք-վկայաբանություններում հարցերը: Այդ դժվարին խնդիրները ծառայել են բոլոր ուսումնասիրողների առջև ու բոլոր ժամանակներում: Դրանք բանասիրական-աղբյուրագիտական առումով մեզ ներկայանում են որպես համախումբ: Հանդես են գալիս գրական տարբեր ժանրեր, որոնք փոխլրացնում են միմյանց՝ առաջադրելով համաժամանակյա և տարժամանակյա բազում հիմնահարցեր, որոնցից մեկն էլ հորինման ժամանակին վերաբերում:

Տարբեր աղբյուրների շնորհիվ մեզ են հասել Լաբուրնա դպրի՝ Եղեսիայի վեստական տեղեկությունները, նրանց վերաբերող վարք-վկայաբանությունները և այլ կարգի նյութեր, որոնք լրացվել են Եվսեբիոսի, Մ. Խորենացու և շատ այլ հեղինակների կողմից: Մեզ ավանդված սկզբնաղբյուրները հետևյալներն են.

1. Աբգարի վարքը՝ թղթերով հանդերձ
2. Սանատրուկի մասին նյութը
3. ա. «Վկայաբանութիւն եւ գիւտ Ս. Թադէի Առաքելոյն եւ որոյ ընդ նմա»
բ. «Վկայաբանութիւն եւ գիւտ Ս. Թադէի Առաքելոյն եւ Սանդիստի կուսի»:
4. Սանդուխտ կույսի մասին շարականը:
5. Թադեոս Առաքյալին վերագրվող Կանոնները:

Օտարագգի և հայ պատմիչների հաղորդած տեղեկություններին ամբողջացնում են պատկերացումը դեպքերի ու դեմքերի մասին: Իհարկե, պատմիչների հաղորդած մանրամասները մասնակիորեն են տարբերվում միմյանցից, և դա ընդհանուր պատկերացման մեջ էական նշանակություն չունի: Շարքի առաջին

²Տես՝ Մ. Օրմանյան, Ազվապատում, հ.Ա, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 7-11:

երկը՝ Աբգարի վարքը, ձևավորվել է ասորական միջավայրում: Այս ընթացքում ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր տարբերակներն ազդել են հայկական աղբյուրների վրա ևս, իսկ 5-րդ դարում «հայացվել»: Դա վերաբերում է Աբգարի կյանքին, Հիսուսին ուղղված են 1-ին դ. Կեսերին և 2-րդ դարում, երբ Օսրոենեն հայկական հպատակություն ուներ: Քրիստոնեական դարձի պատմության մեջ Աբգարը թագավոր է անվանված: Նրան համարում էին և այժմ էլ համարում են հայոց արքա ու Տիրոջ հետ առնչված առաջին ներկայացուցիչը մեզանում: Այս նյութը տեղայնացվել է մինչև 5-րդ դարը: Հերոսները և նրնաց մասին ասվածն անվիճելի է համարվել Աբգար-Սանատրուկ կապի ու բարեկամության պատճառով: Հայոց Արշակունի թագավորների խնամիրությունը Աբգարի հետ ցույց է տալիս, որ իսկապես մորեղբայրը ևս գործում է հայկական միջավայրում: Թադեոսի առաքելական գործունեության մասին պատմող նյութի տեղական-ոչ տեղական լինելու հարցը ևս կարևոր է: Աբգարի մասին պատմականացված վարքը և Թադեոսի մասին վկայաբանակն գրույցը պայմանականորեն կանվանեմ տեղայնացված գրուցապատումներ, որոնք փոխ են առնված օտար աղբյուրներից մինչև 5-րդ դ.: Իսկ բուն տեղական գրույցները հիմնականում վերաբերում են հայոց արքա Սանատրուկին և նրա դստրեր՝ Սանդուխտին: Այստեղ բուն հայկական նյութի հետ: Սանդուխտի վկայաբանությունը 1-ին դ. Դեպքերի հիման վրա 2-րդ դ. Ստեղծված և արդեն 5-րդ դ. Գրավոր տեքստի վերածված մի երկ է: 5-րդ դ. Խմբագրության մասին Մ. Խորենացին ասում է, որ այն գրել են ուրիշները՝ չկոնկրետացնելով իր խոսքը: Ահա՛, այդ մեկ-երկու վկայաբանությունների շնորհիվ է, որ Հայոց Եկեղեցին համարվում է Առաքելական: Այս փաստը շեշտվեց նաև Հռոմի Պապ Ֆրանցիսկոց Առաջինի հայաստանյան պատմական այցելության ժամանակ³:

Ասվածից կարելի է եզրակացնել.

ա) Վարք-վկայավանությունների ժանրային առանձնահատկություններով պայմանավորված բովանդակային որոշ էական մանրամասներ, ապա պատմագիտական առանձին հիմնահարցերում ակնհայտ է հայերի դերը վաղքրիստոնեական համայնքների ստեղծման ու Առաջին Եկեղեցու հիմնման մեջ:

³ «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան, Ե., 2002, էջ 7:

բ) Կա և պատմական անձանց ու վարք-վկայաբանությունների հերոսների՝ տարբեր ժամանակներում ապրած և գործած լինելու հանգամանքը, ապինքն՝ անաքրոնիզմի հարցը, ինչը բնորոշ է նմանատիպ երկերին ընդհանրապես, և հայկական վկայաբանությունները բացառություն չեն կազմում: Ե՛վ պատմական սկզբնաղբյուրները, և՛ վարք-վկայաբանությունները որոշակի կարևոր տեղեկություններ են տրամադրում քրիստոնեության տարածման ու ընդունման վաղ շրջանի մասին, որով վկայաբանական տեքստերը բնավ էլ գուրկ չեն կարևոր փաստական նյութի առակայությունից և չպիտի դիտվեն երկրորդական:

գ) Վարք-վկայաբանական երկերն ու նրանց անհայտ հեղինակները պատմական թանկ մատուներ են փրկել կորստից: Նախնական ժամանակների, մանավանդ քրիստոնեության վաղագույն շրջանի մասին քիչ բան հայտնի կլինի, եթե չպահպանվեին տեղական գրուցապատումներն իրական դեպքերի մասին:

դ) Այսօր վստահաբար կարող եմ խոսել Աբգարի վարքի, Թադեոս առաքյալի և Սանդուխտի վկայաբանությունների հայկական խմբագրությունների նախնական գոյության մասին:

ե) Ընդհանուր վարքագրության մեջ քրիստոնյաների դեմ հարուցած օտարազգի թե տեղական իշխանների «հալածանքների առթիվ գոհ գնացած մարտիրոսների հիշատակը հավերժանալու և եկող սերունդների մեջ նրանց օրինակը կենդանի պահելու» միտումը և ներշնչանքի աղբյուր լինելը վկայաբանություններում կարևորվել են և ունեն ուսուսողական նշանակություն:

զ) Վաղես կայսեր ժամանակներից ընդհանրական եկեղեցու մեջ առանձին եկեղեցիներ պարտադրում են մյուսներին, որպեսզի բոլորի վրա տարածվի Կոստանդնուպոլսի պատրիարքության գերիշխանությունը: Պայքարը մի կողմից ուղղված էր Արևելյան եկեղեցիների, ինչպես Եդեսիայի ասորական, այդ թվում նաև հայ եկեղեցու իրավունքների դեմ: Այդ պատճառով տեղական գրույցները սեփական իրավունքները պաշտպանելու ձգտումի մասին են, որով նրանք հաստատում են իրենց վաղեմությունը և իրավունքները:

է) Առաքելականությունը Հայոց Եկեղեցին յուրացրել է վաղնջական ժամանակներից և պաշտոնապես գործածում է առ այսօր: Դա մի կողմից

հաստատում է նրա նախնական ծագումը և մյուս կողմից հավաստում է նրա ուղղակի և ինքնուրույն սկզբնավորությունը՝ առանց ուրիշ հնագույն եկեղեցու հետ առնչելու:

Այսպիսով ուսումնասիրելով քրիստոնեության մուտքը և դրա տարածման նախադրյալները: Հստակ կարող եմ նշել, որ այն ուսուցանելու տարբեր մեթոդներ կարող եմ օգտագործել սակայն աշակերտները պետք է իմանան ինչպիսի նշանակություն է ունենել մեր պատմության մեջ քրիստոնեության մուտքը, նրա տարածման նախադրյալները: Եվ իհարկե առհասարակ հայության համար ինչպիսի նշանակություն ունի քրիստոնեությունը⁴:

---

⁴ Տես՝ Տեր-Միլասեան, Ընդհանուր եկեղեցական պատմութիւն, Ս. Էջմիածին, (1908) 2013, էջ 19-20:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Կատարված հետազոտությունների և դիտարկումների արդյունքների ամփոփմամբ կարելի է հստակեցնել մի քանի եզրակացություններ, որոնք արտահայտում են ուսումնասիրության առանցքային դրույթները:

- Մեր օրերում աշխարհը մոռացել է Քրիստոնեության և հոգևորի մասին: Այսուհետ շատ կարևոր է սովորեցնել ապագա սերունդին, քրիստոնեության մուտքի և տարածման նախադրյալները, որոնք աշակերտների մոտ կառաջացնեն հավատ և սեր աստծու նկատմամբ: Այս թեմայի ուսուցումը շատ կարևոր է հայկական դպրոցներում:
- Հայաստանում քրիստոնեությունը հոչակվել է որպես պետական կրոն 301 թվականին: Այդ գործում կարևոր դեր է խաղացել Գրիգոր Լուսավորիչը, որը հետագայում դարձավ հայ առաջին կաթողիկոսը (326-330), և Տրդատ 3 Մեծը (287-330), որը մինչ իր քրիստոնեություն ընդունելը համարվում էր քրիստոնյաների մահացու թշնամին:
- Այսպիսով ուսումնասիրելով քրիստոնեության մուտքը և դրա տարածման նախադրյալները: Հստակ կարող եմ նշել, որ այն ուսուցանելու տարբեր մեթոդներ կարող են օգտագործել սակայն աշակերտները պետք է իմանան ինչպիսի նշանակություն է ունեւել մեր պատմության մեջ քրիստոնեության մուտքը, նրա տարածման նախադրյալները: Եվ իհարկե առհասարակ հայության համար ինչպիսի նշանակություն ունի քրիստոնեությունը:
- Այսպիսով՝ աշակերտների 80 % տոկոսը այս մեթոդաբանությամբ ավելի լավ ընկալեց նյութը և գիտելիքների պաշարը ավելի զգալի էր: Այս հետազոտությունից կարող եմ եզրակացնել, որ աշակերտները կկարողանան ճիշտ պատկերացում կազմել քրիստոնեության մուտքի և դրա տարածման նախադրյալների վերաբերյալ: Նրանց գիտելիքները առավել ակնառու էր և առավել մնայուն: Այս մեթոդների համադրությունը կարող եմ համարել իմ կողմից մշակված ռազմավարություն, որը կօգնի աշակերտներին

ուշադրությունը կենտրոնացնել, մատուցված նյութը առավել լավ ընկալել և մտապահել: Հետագա դասերին առաջարկում եմ հետևյալ մեթոդների համալիրը, որպես արդյունավետ ուսուցման միջոց:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Թ. Փօթաճեան, Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ միւսները, Լոս Անճելէս, 2022, էջ 144:
2. Մ. Օրմանյան, Ազվապատում,հ.Ա, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 7-11:
3. «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան, Ե., 2002, էջ 7:
4. Տեր-Մինասեան, Ընդհանուր եկեղեցական պատմութիւն, Ս. Էջմիածին, (1908) 2013, էջ 19-20:

Թեմայի դասավանդման մեթոդիկան

Կրթական համակարգում շարունակաբար կատարվող բարեփոխումները պահանջում են նոր մեթոդոլոգիական մոտեցում կազմակերպչական և բովանդակային նշանակության խնդիրների լուծման ժամանակ, որը կնպաստի կրթության որակի բարձրացմանը:

Դիտարկելով «կրթության որակ» հասկացությունը՝ պետք է նշենք, որ այն բազմաշերտ է և ըստ այդմ՝ կարիք ունի մեկնաբանման՝ կախված նրանից, թե հատկապես որ հարցերն են շեշտադրվում.

- ա) կրթության բովանդակությունը,
- բ) ռազմավարությունը և մարտավարությունը,
- գ) կառուցվածքային և գործառնական բաղադրատարրերը,
- դ) կրթական գործընթացի կազմակերպման վրա ազդող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները,
- ե) կրթություն իրականացնող սոցիալ-հոգեբանական և մանկավարժական միջավայրի առանձնահատկությունները,
- զ) կրթություն ստացողների և այն իրականացնողների հոգեբանական կերպարը,
- է) կրթություն ստացողների ուսման դրդապատճառների ձևավորվածությունը և այլն:

Ինտեգրված ուսուցման միջոցով դասի գործընթացի կազմակերպումը մանկավարժին հնարավորություն կտա իրականացնել նպատակաուղղված աշխատանք՝ դրդելով սովորողներին կատարել տրամաբանորեն շաղկապված գործողություններ՝ համեմատում, ընդհանրացում, համադրում, գուգորդում, դասակարգում, վերլուծում: Նշված գործողությունները ապահովեցին հաղորդվող նյութի լիարժեք ու բազմաշերտ ընկալումը՝ խորացնելով և ընդլայնելով առարկայի նկատմամբ սովորողների պատկերացումների շրջանակը, ուսուցման գործընթացը դարձնելով ավելի հետաքրքիր: Իսկ ուսուցման գործընթացի նկատմամբ

հետաքրքրության առաջացումը ինքնին նպաստում է սովորողների ուսման դրդապատճառների ձևավորմանն ու զարգացմանը, որը հանդիսանում է արդի կրթական համակարգի հիմնախնդիրը: Այլ կերպ ասած՝ մանկավարժը ինտեգրված ուսուցման իրականացման միջոցով կարողացավ լուծել դիդակտիկայի կարևոր խնդիրը՝ աշակերտների ճանաչողական որակների զարգացումը՝ ուսուցման գործընթացին տալով ստեղծագործական բնույթ:

Ինտեգրված դասի նմուշ

Ուսուցիչներ՝ Սարգսյան Սիրվարդ, Հարությունյան Լուսինե

Առարկան՝ Պատմություն, Եկեղեցու պատմություն

Թեման՝ Քրիստոնեության մուտքը Հայաստան: Հայոց առաջին լուսավորիչները:

Դասի տիպը՝ ինտեգրված

Տևողություն՝ 90 րոպե

Զննական պարագաներ՝ Էլեկտոնային գրատախտակ, սահիկներ, գիրք, նկարներ:

Ամբողջական պատկեր՝ արդեն գիտեն

- Հայաստանը առաջին երկիրն է, որ ընդուն էլ է քրիստոնեությունը, որպես պետական կրոն:
- Այն ինպիսի նշանկություն է ունեցել հայոց պատմության մեջ:

❖ **Նպատակ՝**

- Իմանա՝ Քրիստոնեությունը Հայաստանում առաջինը քարոզած առաքյալների անունները, առաքյալների գործունեության կենտրոնները:
- Եղեսիայում գահակալող Աբգար թագավորի մասին, Հայաստանում Թադեոս և Բարդուղիմեոս առաքյալների հանդիպման վայրը, Սանատրուկ արքայի վերաբերմունքը առաքյալների և նրանց հետևորդների նկատմամբ:
- Հայության կրոնական կողմնորոշման նշանակությունը հոգևոր աշխարհում:

❖ **Վերջնարդյունք՝**

- Բացատրել Հայոց եկեղեցու՝ Առաքելական նշանակությունը:
- Կարողանա՝ բացատրել վերլուծել Սանատրուկ արքայի գործունեության պատճառները, բացատրել Առաքելական եկեղեցի, Սրբազան ավանդություն, Աթոռ Թաղեի արտահայտությունները:
- Ներկայացնել համակարգված ներկայացնել և մեկնաբանել Հայաստանում առաքյալների գործունեությունը և դրա արդյունքները:

❖ **Մեթոդներ՝**

Մտազրոհ

Դասախոսություն

Դիտում

Քննարկում

❖ **Դասի ընթացքը /90 ր/՝**

Հաճախումների հաշվառում /5ր/

Դասի /ինտեգրված/ նպատակի ներկայացում /5ր/

Խմբերի ձևավորում –կատարվում է գունավոր թերթիկների միջոցով/5ր/

Մտազրոհ՝ հարցերի տեսքով /5+5ր./ կատարվում է երկու ուսուցչի կողմից, յուրաքանչյուրը իր թեմային համապատասխան խթանում է կատարում

Թեմայի ներկայացում և քննարկում /10+10ր./ կատարվում է երկու ուսուցչի կողմից, յուրաքանչյուրը իր թեման է ներկայացնում, կազմակերպում քննարկում և հստակեցնում խմբերի աշխատանքները: Հանձնարարվում է ներկայացնել Քրիստոնեության մուտքը: Հայոց առաջին լուսավորիչներին:

Խմբային աշխատանքի ընթացք /15ր/

Խմբային աշխատանքների ներկայացում /պրեզենտացիա/ /15ր/

Անդրադարձ և գնահատում /10ր/

Նոր նյութի թեման /տնային հանձնարարություն՝ Հանձնարարվում է ներկայացնել Քրիստոնեության մուտքը: Հայոց առաջին լուսավորիչներին: թեմայի կրկնություն/ և ամփոփում /5ր/

❖ **Հասկացություններ՝**

- Քրիստոնեություն, քրիստոնեության մուտքը, տարածում,
- Քրիստոնեության նշանակությունը, որպես պետական կրոն:

❖ **Գրագիտություն՝**

- Գրագիտությունը զարգանում է բանավոր խոսքի, մտածողությունը խթանող հարցերի, հաղորդակցության միջոցով:

❖ **Աջակցություն՝**

- Կատարվում է դասը վարող երկու ուսուցիչների կողմից, ովքեր շրջում են դասարանում, ուղղորդում սովորողներին:

❖ **Գնահատում՝**

- Կատարվում է ձևավորող գնահատում:

Այսպիսով՝ աշակերտների 80 % տոկոսը այս մեթոդաբանությամբ ավելի լավ ընկալեց նյութը և գիտելիքների պաշարը ավելի զգալի էր: Այս հետազոտությունից կարող եմ եզրակացնել, որ աշակերտները կկարողանան ճիշտ պատկերացում կազմել քրիստոնեության մուտքի և դրա տարածման նախադրյալների վերաբերյալ: Նրանց գիտելիքները առավել ակնառու էր և առավել մնայուն: Այս մեթոդների համադրությունը կարող եմ համարել իմ կողմից մշակված ռազմավարություն, որը կօգնի աշակերտներին ուշադրությունը կենտրոնացնել, մատուցված նյութը առավել լավ ընկալել և մտապահել: